

najprije o društvenosti kao takvoj, zatim o kulturi međuljudskih odnosa, o stavu pojedinog čovjeka prema ostalim ljudima, o agresivnosti (»Je li čovjek čovjeku vuk?«), o miru, o odnosima između muškarca i žene, o obitelji, o ljudskim generacijama, o radu, slobodnom vremenu i svečanostima, o širim društvenim zajednicama (domovina, grad, masa i, posebice, država), da bi se završilo s pogledom na »novu državu« (novi grad), čak u eshatološkoj dimenziji. Kao obično, počinje se i završava s biblijskim tekstovima (Prop 4,7-12: »Jao samome!«; Otk 21,1-8: »Novo nebo i nova zemlja«), kojih također ima i drugdje u knjizi, uz mnoštvo raznovrsnih autora, pogleda i pristupa. Oko dvjesto autora (šteta što nema imenskog kazala!) svih vremena i kultura došlo je do izražaja u ovoj zbirci, neki i više puta.

Ovakve zbirke vrijede i same za sebe kao čitanke, ali u nizu enciklopedijske biblioteke »Kršćanska vjera u modernom društvu« idu za nečim višim. Već esej na početku i uvodi u poglavlja žele im dati neku perspektivu. One su, u prvom redu, dopuna i proširenje onoga što je sistematski i znanstveno rečeno u onih temeljnih 30 svezaka. Potvrđuju utemeljenost iznesenih mišljenja (stoga »izvori«), a često daju naslutiti i mnogo više negoli je strogo znanstveno i racionalno obrađeno u temeljnom nizu. Stoga služe i kao potvrda i kao nadahuće, a često i kao pitanje koje se čovjeku nameće i koje ga nagoni na daljnja traženja.

Korisnici »enciklopedijske biblioteke« naći će u ovim zbirkama mnogo dopunskog gradiva, a one će biti od koristi i onima koji samo povremeno pročitaju neke tekstove. Bit će im poticaj za razmišljanje.

Marijan Valković

Paulus ENGELHARDT (ur.), *Glück und ge-
glücktes Leben. Philosophische und theologi-
sche Untersuchungen zur Bestimmung des
Lebensziels*, Matthias Grünewald, Mainz,
1985, str. 260.

Ova knjiga izišla je kao 7. svezak filozofskog odsjeka u seriji »Walberberger Studien«, koju izdaje Dominikanska visoka filozofsko-teološka škola (Akademija Alberta Velikog) u Walberbergu, SR Njemačka. Knjiga sadrži referate održane na simpoziju iste škole u jesen 1977. god. o »sreći i sretnom životu« kao cilj života, u filozofskoj i teološkoj perspektivi. Više razloga, među kojima i financijski, pridonijelo je ovako kasnom izlaženju knjige, ali prema riječima urednika to je bilo povodom da su referati doradivani, a poneki održani re-

ferat zamijenjen je novim prilogom. Knjiga time dobiva trajniju vrijednost.

Poznato je kako je Aristotel svoju etiku usredotočio oko pojma »blaženstva« ili sreće (»eudaimonia«), u čemu će ga slijediti i Toma Akvinski. No postoje razilaženja u poimanju sreće. Aristotel će reći: »Što se tiče same riječi slažu se gotovo svi; jer i svjetina i oni obrazovani kažu kako je to / najviše dobro / blaženstvo, pa poistovjećuju 'dobro živjeti' i 'dobro djelovati' s biti blaženim. Ali oko toga što je blaženstvo oni se razilaze, i u tome se svjetina ne slaže s mudracima« (NE 1.IV; 1095 a 17—22; Ladanov prijevod, str. 3). Danas bi Aristotel iako zaključio da se tzv. »mudraci« veoma razilaze u tom pitanju (Ortega y Gasset misli da danas »mudraca« i nemamo; njih su zamijenili specijalizirani »stručnjaci«). Po Freudu već i samo postavljanje pitanja o smislu života znak je neuroze. No unatoč takvim »mudracima« i običan čovjek osjeća, barem u boljim trenucima, da se problem ne da zaobići, o čemu svjedoči trajni povratak tog pitanja i u međuljudskim susretima i na teoretskoj razini (i marksisti nastoje uhvatiti se u koštac s tim pitanjem, iako još sporadično i ne baš s mnogo uvjerljivosti).

Osim urednikova uvoda knjiga sadrži osam priloga. U uvodu urednik označuje temeljne odrednice cijele diskusije: koliko je »sreća« čovjekovo djelo a koliko »dar odozgo« te koliko je ona privatna stvar a koliko utječu društveni čimbenici.

U prvom prilogu Karl Albert obrađuje pojam sreće kod Platona. Platon je o sreći raspravljao na više mjesta, posebice u »Filebu«, ali autor se u svom članku osvrće na »srednje dijaloge«, osobito na »Simpozij«. Po Platonu doživljaj sreće u vezi je s doživljajem lijepog, naročito kad je ono ukorijenjeno u vjerskim obredima (primjer eleuzijskih misterija). Sreća je tu kao udioništvo u božanskom životu. Taj pristup »blaženom životu« naći će nastava u kršćanstvu (Augustin).

Nakon ovoga prvog i kraćeg priloga Günther Bien u svom članku (»Sreća«, »prva radost« i ljudska narav) proučava utilitarističku etiku J. Benthama i J. St. Millu, u kojoj sreća kruži oko pojma »užitka«, na pozadini Aristotelova nauka o blaženstvu i užitku. Iako od tradicionalnih triju dobara »bonum honestum, bonum utile, bonum delectabile«, Mill prva dva dobra podređuje trećemu, tj. užitku, to se ne smije uzeti u vulgarnom smislu. Mill kaže: »Bolje je biti nezadovoljan čovjek negoli zadovoljena životinja; bolje nezadovoljan Sokrat negoli zadovoljna budala.« Norma utilitarizma je sreća svih, a ne sreća samo pojedinca. Plemenit čovjek usrećuje druge, iako

to još nije jamstvo da će i on sam biti sretan. Očito da cijeli problem leži u pitanju što se podrazumijeva pod pojmom užitka. Kod Millova učitelja Benthama pojam »užitka« je jako senzualistički obojen. Što se Aristotela tiče, poznato je kako je po njemu užitak (hedoné) popratna pojava i usavršenje specifično ljudskog djelovanja. Klasični nauk o krepostima oslanjat će se na Aristotela. Svima njima protivi se Kantova etika dužnosti.

Posve je logično da onda u sljedećem prilogu Klaus Held analizira Epikurovu etiku sreće u njegovoj »Poslanici Menekeju«. Tu je pojam sreće depolitiziran i sveden na privatnu sferu. Sreća je u autarkiji čovjeka, posebice u slobodi pred smrću. Sreća je uvijek u danom trenutku te se daje vježbanjem planski steći. Autor posebice ističe kako je Epikur prvi otkrio važnost »ugodaža« (Stimmung, galéne) u moralnom životu, što će potanje razraditi Heidegger u djelu »Bitak i vrijeme«.

Urednik knjige Paulus Engelhardt ima članak pod naslovom: »Tko je odgovoran za sreću? Jedno otvoreno pitanje suvremene diskusije o temeljnim vrijednostima«. Zanimljivo je da je Njemačka biskupska konferencija, u kontekstu opće rasprave u SR Njemačkoj o tzv. temeljnim vrijednostima (Grundwerte), 1976. izdala poslanicu »Temeljne društvene vrijednosti i ljudska sreća«. Tema sreće ima, dakle, i političko značenje (kao što i »pursuit of happiness« u američkom ustavu). Međutim, danas ima političara koji niječu da bi država bila zaštitnicom »temeljnih vrijednosti« i, preko njih, čovjekove sreće (u Njemačkoj Helmut Schmidt). Boje se uplitanja metafizike. Autor opširno obrađuje Kantovo mišljenje o ovom pitanju. Završava navodeći program R. Schütza (Taizé) kao »borbu i kontemplaciju«. Sreća, koliko je na zemlji moguća, jest u tom kontekstu. To bi potvrdio i Dom Helder Camara.

Hermann Deuser proučava pitanje sreće u Kierkegaardovu nauku o stadijima ljudskog života (estetski, etički, vjerski). Eugen Biser ima »malo poglavlje o odnosu vjere i životne sreće«. Spominje kako Novi zavjet ne govori o sreći nego o radosti. Govori se o »blaženima« (makarioi), ali blaženstvo je tu sasvim vjerske naravi — bitno u obraćenju, Božjem posinaštvu i bratskom zajedništvu u vjeri.

Gerbert Meyer studira pojam sreće u djelima kod nas malo poznatog filozofa Alfreda Schütza, polazeći od svagdašnjeg znanja i iskustva (Alltagswissen), a u zadnjem prilogu Rupert Neudeck opisuje traganje za srećom u književnom opusu Alberta Camusa. Camusovo traganje je pošteno i ozbiljno, iako zbog svoje svjetovne zatvorenosti problematično. Ipak daje misliti Dr. Rieux (u »Kugi«) kad kaže

da se čovjek pojedinac može stidjeti ako je samo on sretan.

Knjiga povezuje tradicionalnu razvojnu liniju u poimanju sreće, nazočnu u literaturi kršćanske inspiracije, s raznorodnim pristupima moderne misli. Dakako, ovdje imamo većinom fragmente, a kako bi i moglo biti drukčije kad je sve naše znanje fragmentarno. U današnjoj dezorijentaciji i duhovnoj izgladnjelosti knjiga će pružiti marljivu čitatelju vrijednih poticaja za daljnja razmišljanja o sreći, za kojom svi u dubini duše čežnemo.

Neka ne bude naodmet spomenuti da je knjiga lijepo opremljena i tvrdo uvezana kao i ostale knjige ove vrijedne serije.

Marijan Valković

Anton ZOTTL (ur.), *Weltfrömmigkeit*. Grundlagen, Traditionen, Zeugnisse, Franz-Sales-Verlag, Eichstätt-Wien, 1985, str. 372.

Biskupska sinoda 1987. baviti će se pitanjem laika u Crkvi i u svijetu. Sa svih strana dolaze poticaji i prijedlozi, održavaju se simpoziji i objavljuju studije. Među tolikim publikacijama ovo je jedna od boljih. Njezin urednik pripada Institutu oblata sv. Franje Saleškog (OSFS) i profesor je pastoralne teologije na Katoličkom sveučilištu u Eichstättu. On je okupio vrsne suradnike njemačkoga jezičnog područja, a uvrstio je i dva priloga Y. Congara.

Tema knjige je »Weltfrömmigkeit«, riječ koju možemo prevesti kao »svjetovna duhovnost«. Podnaslov odmah najavljuje i podjelu knjige u tri odsjeka: osnove, tradicije i svjedocanstva. Knjiga obrađuje općenito svjetovnu dimenziju kršćanskog života. Samo unutar nje moguće je govoriti o svjetovnosti kao tipičnoj oznaci laika (LG 31).

U »osnovama« prvo mjesto zauzima Biblija: Notker Fūglister obrađuje temu iz perspektive Starog zavjeta, a Wolfgang Beilner iz Novoga. Opći je zaključak da je »svjetovna duhovnost« mnogo više naglašena u Starom negoli u Novom zavjetu. U svojim izričajima, Novi je zavjet mnogo problematičniji i skeptičniji. Nema, doduše, nekog dualizma, ali nema ni zaokruženog stava. Radije imamo »trendove« i elemente, koje nije lako povezati. Neki su trajnog značaja, a neki su odraz tadašnjih shvaćanja (npr. o skorom koncu svijeta).

Dva Congarova priloga (jedan objavljen u »Dictionnaire de Spiritualité« a drugi u časopisu »Les quatre fleuves«) ujedinjena su pod zajedničkim naslovom: »Elementi laičke du-